

О. Л. Максименко, В. П. Сиротенко

ВАТ „ТІСО” м. Краматорськ

Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ)

**Серця, наповнені життям: мотиви лірики краматорських поетів-забоївців
20-х років ХХ сторіччя**

Максименко О.Л., Сиротенко В.П. Серця, наповнені життям: мотиви лірики краматорських поетів-забоївців 20-х років ХХ сторіччя. У статті розглядаються маловідомі вірші краматорських письменників О. Гая та В. Мироненка (друкувалися в журналі «Забой») та поезія В. Сосюри, присвячені різноманітним явищам тогочасного суспільно-духовного життя. Досягненням О. Гая можна вважати пейзажну лірику, оскільки автору вдалося художньо переконливо виразити настроєву цілісність людини й довкілля. В. Мироненко прагне серед індустріальних реалій досягнути інтимні переживання людини, хоча не завжди знаходить для цього відповідні виражальні засоби. Вірш В. Сосюри – це поетичний експромт, що, напевне, не дозволило поетові зануритися в людську душу, здолати ідеологічні штампи, які доволі точно передають особливості розвитку української літератури за умов панування радянського тоталітаризму.
Ключові слова: журнал та письменницька організація «Забой», Краммашбуд, ідеологічне та загальнолюдське в художній літературі, строфа, рима, оксюморон, окказіоналізм, тавтологія, тоталітаризм.

Максименко О.Л., Сиротенко В.П. Сердца, наполненные жизнью: мотивы лирики краматорских поэтов-забоёвцев 20-х годов ХХ столетия.

В статье рассматриваются малоизвестные стихотворения краматорских писателей А. Гая и В. Мироненко (печатались в журнале «Забой») и поэзия В. Сосюры, посвященные разносторонним явлениям тогдашней общественно-духовной жизни. Успехом А. Гая следует считать пейзажную лирику, поскольку автор смог художественно убедительно передать эмоциональную целостность человека и окружающей среды.

В. Мироненко стремится среди индустриальных реалий прочувствовать интимные переживания человека, хотя не всегда находит для этого соответствующие изобразительные средства.

Стихотворение В. Сосюры – это поэтический экспромт, что, наверняка, не способствовало поэту углубиться в человеческую душу, преодолеть идеологические штампы, которые достаточно точно передают особенности развития украинской литературы в условиях засилья советского тоталитаризма.

Ключевые слова: журнал и писательская организация «Забой», идеологическое и общечеловеческое в художественной литературе, строфа, рифма, оксюморон, окказионализм, тавтология, тоталитаризм.

Maksymenko O.L., Syrotenko V.P. Hearts filled with life: poetry motives of Kramatorsk coal-face poets of the twenties of the XX century.

The article views little-known poems of Kramatorsk authors O. Gaj and V. Mironenko (that were published in journal 'Zaboj' ('Coal-face')) as well as V. Sosura poetry dedicated to different aspects of social and spiritual life of that time. O. Gaj's major achievement is his landscape poetry, where the author manages to show the spiritual unity of a person and the world around him.

V. Mironenko is aimed at highlighting the innermost feelings of a person on the background of industrial reality despite the fact he is not always capable of finding proper expressive means for doing that.

V. Sosura's poem is a poetic impromptu that gives the author a chance to see right into the human soul and overcome ideological clichés that vividly show the secularities of development of Ukrainian Literature in conditions of Soviet totalitarianism.

Key words: journal and writers' organization 'Zaboj' ('Coal-face'), Krammachbud (Kramatorsk Machine Building), ideological and human aspects in fiction, verse, rhyme, oxymoron, occasional word, tautology, totalitarianism.

Свого часу Д. Павличко охарактеризував митецьку спадщину Івана Франка як «terra incognita», маючи на увазі її малодослідженість. Це, до певної міри, можна сказати і про донбаську письменницьку організацію 20-х років минулого сторіччя «Забой». Щоправда, останніми роками увага істориків літератури, краєзнавців до цієї організації зростає, однак переважають публікації або оглядового плану [8; 12; 18], або статті-

персоналії, присвячені найвідомішим письменникам-забоївцям [9]. У подібному ключі підготовлено й ряд розвідок авторів даної статті [14]. Але ж відомо, що організація мала розгалужену мережу філій по всьому Донбасові, а «низові» забоївці активно друкувалися на сторінках одноименого журналу. Так, ми встановили, що протягом 1925 – 1928 років на його шпальтах часто з'являлися твори письменників із Краматорська

Олексія Гая (російськомовний) та Василя Мироненка (україномовний), хоча їхня поетична спадщина ніким не аналізувалася та й ніяких біографічних даних не існує. Зважаючи на це, спробуємо реконструювати культурно-духовну атмосферу в Краматорську початку ХХ сторіччя.

Уже з моменту заснування Краматорська як міста (1868 рік) було відкрито однокласне училище для дітей працівників служб вокзалу, чиновників пошти, телеграфу й поліцейських чиновників. «Через 20 років відкрилася дворічна церковнопарафіяльна школа, при якій була єдина в селищі бібліотека на 500 примірників книг. В 1897 році фірма «В. Фіцнер та К. Гамплер» відкрила заводську трирічну школу для дітей адміністрації та майстрів» [10: 441].

З утвердженням у місті радянської влади розширюється мережа освітньо-культурних закладів: відкрито школу ФЗУ, вечірній машинобудівний технікум, технічне училище, діяло 8 початкових і середніх трудових шкіл. «Значну роботу проводили клуб, кінотеатр, бібліотека. Успіхом у глядачів користувалися виступи драматичного колективу «Синя блуза», організованого М.Д. Силаєвим» [10:448].

На підставі цього можна стверджувати, що мешканці міста, хай і не в повній мірі, були грамотними й мали доступ до культурно-милицьких надбань тогочасної цивілізації. А це і становило підґрунтя для появи літературно обдарованої молоді, підштовхувало її до прояву власних творчих зусиль. Тож «Союз пролетарських письменників і поетів Донбасу «Забой», створений у 20-х роках минулого століття, виникав не на голому місці. «Його активісти вийшли з вибою в буквальному розумінні слова: гірник Павло Беспощадний, коваль Порфирій Трейдуб, коногін Валентин Харчевников, підривник копальні «Корунд» Григорій Баглюк, помічник машиніста паровоза Юрій Жуков, відгрібальник шахти «Кочегарка» Юрій Чорний-Діденко, вантажник Павло Байдебура. Дещо виділявся луганський доброволець Червоного козацтва Іван Овчаренко-Приблудний. Але інтелігентів хоча б у першому поколінні серед «забойців» не було» [1].

Керівництвом організації, зокрема О. Селівановським, було сформульовано завдання: «... осередки «Забоя» на шахтах і заводах. Центр в Артемівську. Зв'язок із масами». Після чого в містах регіону — Костянтинівці, Краматорську, Горлівці, Єнакієвому, Лисичанську, Кадіївці, Маріуполі, Луганську — з'явилися осередки письменницької організації» [1]. Безпосередніми осередками для членів організації могли слугувати редакції місцевих газет. Так, краматорська газета «Домна» (заснована 1927 року, 1930-го року перейменована в «Краматорську правду») систематично подавала оголошення про засідання літературного гуртка, і саме співпраця з газетою сприяла становленню власне літературного хисту

аматорів «красного письменства»: «Робкором «Краматорської правди» починав свій творчий шлях відомий радянський журналіст Герой Радянського Союзу С.О. Борзенко. Тут же зростала журналістська майстерність М.Д. Бланка та М.М. Шарабана, мужніло письменницьке перо В.П. Іванова–Краматорського, Г.О. Марягіна і П.О. Трейдуба. Співробітником редакції газети був український радянський поет Марат Андрущенко (Ю.В. Андрущенко)» [10:452]. Однак, як бачимо, прізвища ні О. Гая, ні В. Мироненка не згадуються, хоча, а ми апіорі переконані в цьому, вони були помітними постатями літературного життя Краматорська середини 20-х років.

Відзначені особливості дозволяють сформулювати ряд конкретних завдань нашої розвідки:

- окреслити загальні тенденції розвитку художньої літератури 20-х років;
- визначити мотиви деяких поезій О. Гая та В. Мироненка, зважаючи при цьому на їхні художні здобутки і прорахунки;
- охарактеризувати змістово-художні особливості маловідомої поезії В. Сосюри «Привіт».

Щоб точніше зрозуміти змістово-пафосний характер поезій обох краматорських авторів, варто взяти до уваги той факт, що в літературі 20-х років чітко простежуються три змістово-ідейні лінії: 1 - суворі ригористика соціальних пріоритетів, готовність до самопожертвування заради утвердження комуністичної ідеології («Офіра» В. Чумака); 2 – заглиблення у філософсько-етичні проблеми, схилення до відстоювання загальнолюдських цінностей, замилювання митецькою довершеністю Античності та красою природного доквілля (творчість поетів-неокласиків); 3 – дуалістичність світовідчуття, складність, а то й неможливість вибору між ідеологічним та загальнолюдським. Усю складність подібних «коливань» доволі точно охарактеризував М. Зеров на прикладі творчості В. Еллана-Блакитного: «Перед собою, як перед носителем певної ідеології, поставив завдання бути корисним, будити бадьорість і революційну енергію. І своїх вимог тримався з незвичайним ригоризмом. З окремих фраз, з різних натяків і випадкових, незлагоджених слів ми бачимо, що в ньому було щось від тонкого ніжного лірика, якому зрозумілі були «мотиви вітру...». Але громадянин і політичний борець дозволяв йому брати перо тільки для програмово-батьорих декларацій... З цього погляду вся історія його поетичної творчості є історія суворого самоконтролю і невідхильного заморожування в собі ніжного інтимного лірика» [11:48-49]:

Підтвердженням слів критика може слугувати поезія «Ти пробач...»:

Ти пробач мені, любов, маленька дівчинко, -
Я з тобою і нервний, і розкиданий.
Се тому, що я боям довіку відданий,
Се тому, що я шаленим бурям рідний,
Що в тебе таке нервове, ніжне личенько...

[7:105]

Подібна роздвоєність до певної міри властива і творчості обраних нами краматорських поетів. Наприклад, у віршах О. Гая «День» (1926), «Косматый ветер жалобно трубит...» (1926), «Простой дом» (1927), «Сигнал», «Рабкоровская поэма», «Слово» (усі написані 1928 року) явно переважають соціальні настрої, хоча кожному з них властиві індивідуальні відмінності. Так, пейзажні деталі «косматый ветер», «буря», «сніжинки, що передралися» передають емоційно-психічний стан ліричного героя, налаштованого на подолання будь-яких негараздів. Щоправда, з тексту поезії важко зрозуміти, що є причиною тих чи інших незгод («Я крепко помню горечи обид // И без вины навьюченную кару»), однак це не заважає авторові чітко розмежовувати своїх від ворогів:

Нестройны голоса метельных труб,
И все – куда ни глянь – в пушистой вате...
Немного подожду еще – к утру
Яснее виден друг и неприятель.

«Косматый ветер жалобно трубит...»

[4:24].

Модерністське мистецтво межі сторіч ввело в літературу образ поїзда: поїзд прорізає нічну темряву, вивозячи до міста героя повісті Б. Грінченка «Брат на брата», коло світлофора, очікуючи поїзда до міста, зупиняється героїня новели М. Хвильового «Життя». Більшовицька революція пофарбувала поїзд у червоний колір (вірш комсомольців кийських залізничних майстерень «Наш паровоз вперед летит // В Коммуне остановка...»). Не уникнув даного образу й О. Гай. Усе змістове навантаження поезії «День» тримається на взаємодоповнюючих образах вокзалу, стрілок, вагонів, семафору, що передає мінливість, невизначеність, збуреність навколишнього світу. Але ж панує над цим паровоз, до якого і звернено авторський заклик як символу досягнення бажаної мети:

... Спешу, мой паровоз! Покинь вокзал!

Скорее в день, как яблоко румяный
И голубой, как встречные глаза [3:17].

По-своєму цікава поезія «Сигнал». У ній знову зустрічаємо образи соціально неокреслених ворогів та паровоза. Тож спробуємо розібратися, хто той ворог, який не спить. Поезія написана 1928 року, коли в країні активно впроваджувався НЕП. Відомо, що цей курс неоднозначно сприймався тогочасним суспільством. Можна згадати негативну реакцію В. Сосюри або Д. Фальківського. Останній не любив згадувати про

своє перебування у ЧК в роки громадянської війни, однак переймається бажанням:

Тільки іноді знов у Чека
Послужить заманеться мені,
Не тому, що там добре служить
(Я люблю заколисаний степ),
А тому, що радий від душі
Розстрілять ненажерливий неп [19].

Подібне ставлення до НЕПу обумовлювалося, зокрема, ототожненням його з відродженням капіталістичних взаємин через дозвіл дрібного приватного підприємництва. У цьому вбачалася зрада революційним ідеалам, говорилося про відступ із передових рубежів боротьби за інтереси трудящих. Саме так можна розцінювати заклики О. Гая дати відсіч «глухим загрозам». Якщо ж проводити подальші паралелі настроїв краматорського поета з обуреннями і тривогами вище названих авторів, то простежується й інша закономірність: письменники-протестанти вірили, що непівський відступ тимчасовий, незабаром знову повинні залунати переможні салюти, і неостанню роль у цьому відродженні відіграє соціально активне художнє слово:

Вином побед сердца наполним
На отмененных рубежах.
Уже недолго быть морозу.
Прислушайтесь, какая дрожь
Волнует землю, вены, воздух
И это строгое перо [6:11].

У наведеній цитаті слід відзначити не лише властиву віршам О. Гая пейзажну деталь-асоціацію «мороз – злигодні, негаразди», а і явне порушення рими в останньому рядку. Його, напевно, можна виправдати художньою необхідністю, але для поета цей рядок важливий, оскільки підкреслює авторську безпосередню причетність до революційних перетворень.

У названому нами поетичному ряду дещо осторонь знаходиться вірш «Простой дом». Та саме його ми мали на увазі, коли зазначали, що творчості О. Гая властива змістово-пафосна роздвоєність. Метафоричність назви й самого тексту не викликає сумніву, бо ліричний герой сприймає себе одним із тих, кому сама історія заповіла збудувати «Такой простой, для всех родимый дом». Тут важливе інше. Будівлю зводять і той, хто стоїть біля верстата (пролетар, гегемон революції!), і той, чії руки звичні торкатися струн арфи (творець прекрасного, краси, які не повинні приглушуватися, ігноруватися в часи революційних збурень!). І таке поєднання не просто декларується, воно не штучно привнесене, а є глибоко притаманним переконанням автора, бо він не соромиться, як це бачимо у В. Еллана-Блакитного, своїх інтимних почуттів, а відверто говорить про необхідність гармонії між соціальним та особистісним:

Мы выросли под звонким ветром пуль,
Нам тишина соблазном быть не может.

В часи труда и на любовном ложе

Мы четко помним выверенный путь [5:19].

Від цього вірша легко перекинути місток до поезії «Иду в сад, где улыбается осень» (1926). Поява твору, просякненого спокійно мінорними інтонаціями, виглядає і дивною (якщо зважити на загальну суспільну атмосферу, що панувала у країні), і водночас закономірною, бо людина не може жити тільки барикадними настроями й ніколи не повинна втрачати здатність милуватися красотою природи. Тож поет довів свою здатність тонко відчувати осінні настрої, знаходячи для них цілком оригінальні зорові образи. Перш за все вірш приваблює своєю оксюморонністю, що дозволяє уникнути розхожого кліше про згасання природи в осінню пору. По-друге, автор уміло сполучає зорові та слухові образи («Опавших листьев нежный шорох // Баюкает землю, уставшую творить»), чим досягає об'ємного чутливого змалювання природного довкілля, яке знаходиться у стані заспокійливого заслуженого перепочинку. Це надзвичайно важливе спостереження, яке передається й читачеві, налаштовуючи на подібне урівноважене світовідчуття. Остаточне ж дифузійне взаємопроникнення природи й людини спостерігаємо в останній строфі, коли персоналізується осінь, набуваючи вигляду статечного чоловіка:

В одежде потертой, как старая шляпа,

Осень проходит в тиши [2:12].

Таким об'єднанням поет наголошує, що людина і природа становлять нерозривну цілість, чим підкреслюється вагомість позитивного естетичного переживання, викликаного впливом на індивіда вічно оновлюваного й незнищеного довкілля.

Поетичний доробок Василя Мироненка також складається з творів різноманітних за своєю змістово-пафосною спрямованістю. Тому лише частково можна погодитися з твердженням В. Оліфіренка, який зазначає, що «твори на сторінках “Забою” —це в основному нарисового змісту оповідання й повісті, які відтворювали життя промислового Донбасу, виробничі проблеми на заводах, фабриках і руднях тощо» [18:10]. Ми ж виокремлюємо дві групи віршів: 1 – виробничо-індустріальна («Велетням» (1927), «Ніч» (1927)); 2 – пейзажна лірика («Люблю дивитись» (1927)).

Про вірші першої групи можна сказати, що на змістовому рівні вони відбивають тогочасну загальну тенденцію пов'язувати розвиток індустріального виробництва з побудовою нового суспільства:

Огненна квітка розцвіта:

Із домни плавку випускають.

Із димарів у небо дим.

Руду ковтає домна знову...

Тут Україні молодій

Кується серце з криці нове [17:5].

Захоплюючись змалюванням власне виробничого процесу, поет навіть не помічає небажаних у

даному разі тавтологій (повторення слова домни, димарі - дим) та розхожих зображальних штампів («серце з криці»).

Однак за гребенями димлячих труб В. Мироненко намагається побачити й саму людину («Велетням»), хоча до повної міри йому це й не вдається. Зрозуміло, що шуміти завод «залізодимно» (ось цікавий оксюморон!) здатен лише завдяки робітникам, яких, відповідно до пропагандистсько-комуністичної риторики, автор називає велетнями духу, прорікаючи, що «Віки їх слід не заметуть» [15:19]. Однак читач так і не побачив жодного обличчя, не пройнявся тими почуваннями, настроями, якими живе кожна людина праці.

На цьому «обезличеному» фоні значно краще виглядає поезія «Люблю дивитись». У ній письменник виявляє себе як людина, здатна підмічати незвичайне у звичайному, дослухатися до інтимних переживань, майстерно передавати психічний стан індивіда. Саме завдяки цьому над лісом пропливає «тихий-тихий хмаробіг» і з'являється «кров багряна на вербі». А там де краса природи - там і кохання. Його мотив починає звучати вже у другій строфі, коли ніч одягає таємничу вуаль, розпалюючи в юнака молодечу пристрасть:

Тоді я марю про кохання

Про щастя-долю, сонце-світ,

Думки одна одну штовхають,

Бо тісно думам в голові [16:29].

Тож від цього щирого зізнання починає по-іншому калатати серце не лише в ліричного героя, а й у кожного читача, бо:

Хтось невідомий підпливає

У серце тихо: тук-тук-тук! [16:29].

Як нам видається, даний вірш засвідчив неабияку художню майстерність краматорського поета, але нам, на жаль, не вдалося більше знайти його публікацій на сторінках журналу «Забой».

Завершуємо нашу розвідку розглядом маловідомого твору В. Сосюра «Привіт», який у «Краматорской правде» (1933. - 8 травня. - №105 (756). - С. 3) вдалося розшукати О. Максименкові, про що й було зроблено перше повідомлення [13:3]. Як зазначає автор замітки, В. Сосюра прибув до Краматорська разом з іншими українськими письменниками (О. Кириленко, П. Панч, Ю. Яновський, М. Куліш та ін.) шостою травня 1933 року, де взяв участь у рабкорівській конференції Краматорщини. Саме тоді він написав і вперше прочитав свого вірша.

Цей твір, безумовно, не можна зарахувати до вершин лірики поета, оскільки писався він «на злобу дня» (присвячено Краммашбуду) і нагадує,

швидше, поетичний експромт, ніж душевно вистраждане натхненне митецьке слово. Звідси блискіт і гуркіт машин, новоспоруджені корпуси заводу-гіганту, порівняння його з Дніпрельстаном як утіленням соціалізму.

Та Сосюра не був би Сосюрою, якби відмовився від змалювання людини. Однак ми повинні констатувати, що в даному віршеві переважають ідеологічні штампи, коли мірилом індивіда виступають не його особистісні якості, а виробничі показники:

Вона зроста, невидана людина
В нестриманому льоті корпусів.
Вона зроста, як кожен цех зростає,
як кожен з нас, у гуркоті боїв
у плетеві будов і димарів,
що височіють радісно над краєм [13:3].

Хоча ми й відзначили певну художню поверховість твору, його треба сприймати як факт історії української літератури, як погляду на життя

Краматорська початку 30-х років через поетичну призму.

Отже, і вся наша стаття – це ще один із кроків до досягнення літературного життя Краматорська періоду непростих і неоднозначних 20-30-х років минулого сторіччя. З огляду на це накреслимо ймовірні напрямки літературознавчих розвідок:

- порівняльний аналіз творів О. Гая та В. Мироненка з поезіями інших письменників, уміщеними на сторінках журналу «Забой»;
- осмислення жанрово-стильових ознак віршів О. Гая та В. Мироненка;

з'ясування різноманіття виражальних засобів, до яких вдаються обидва письменника при змалюванні обраних ними явищ дійсності.

Література

1. Видавали на-гора і вугілля, і вірші // Електронний ресурс. - Режим доступу <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=154515>.
2. Гай А. Иду в сад, где улыбаются осень / А. Гай // Забой. – 1926. - № 3-4. – С. 12.
3. Гай А. День / А. Гай. // Забой. – 1926. - № 13-14. – С. 17.
4. Гай А. Косматый ветер жалобно трубит... / А. Гай // Забой. – 1926. - № 5-6. – С. 24.
5. Гай А. Простой дом / А. Гай // Забой. – 1927. - № 11. – С. 19.
6. Гай А. Сигнал / А. Гай // Забой. – 1928. - № 3. – С. 11.
7. Еллан (Блакитний) В. Твори в 2-х томах. Т. 1. / В. Еллан (Блакитний) – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 299 с.
8. Замковой В. «Донбасс» поднялся из «Забоя» / В. Замковой // Донбасс: Специальный выпуск. – 1998. – С. – 3-7.
9. Ионов А. Борис Горбатов в «Забое» / А. Ионов // Донбасс: Специальный выпуск. – 1998. – С. – 14-16.
10. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Донецька область. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії Академії наук УРСР, 1970. – 992 с.
11. Історія української літератури ХХ сторіччя та методика її викладання [текст]: навчальний посібник / В.П. Сиротенко, Р.Ф. Суровцева – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 392 с.
12. Куц П. Із вибою до «Забоя» / П. Куц // Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://zapusy.com.ua/news/988.html>.
13. Максименко О. В. Сосюра на конференції в Краматорську / О. Максименко // Донеччина. – 2014. – 19 березня. - № 18 (15854). – С. 3.
14. Максименко О., Сиротенко В. Фейлетон як складова митецького доробку Василя Іваніва-Краматорського / О. Максименко, В. Сиротенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Частина І. - 2012. - № 3 (238). – С. 21-30.
15. Мироненко В. Велетням / В. Мироненко // Забой. – 1927. - № 3-4. – С. 19.
16. Мироненко В. Люблю дивитись / В. Мироненко // Забой. – 1927. - № 11. – С. 29.
17. Мироненко В. Ніч / В. Мироненко // Забой. – 1927. - № 7. – С. 5.
18. Оліфіренко В. Про репресії на Донбасі / В. Оліфіренко // Донбасс: Специальный выпуск. – 1998. – С. – 10-13.
19. Фальківський Д. Ви хрипіли тоді... / Д. Фальківський // Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://ntz.org.ua/?p=1588>.